

humanitarian disciplines of higher education private institution Dnepropetrovsk University of the humanities (Dnipro, Ukraine), E-mail: marasyk@ukr.net

Socio-cultural aspect of provincialism.

Abstract. *The article deals with the provincialism as a complex and multi-faceted phenomenon of social organization. The aim of this study is to explore the provincialism within the socio-cultural discourse. This paper also intends to describe the provincialism in the context of the state- and nation-building process. The author examines the main approaches to issue that apply in the philosophical and culturological investigations. The author applies phenomenological, historical and descriptive scientific approaches to examine various aspects of the provincialism phenomenon. The study demonstrates a need for the application of complex systems and cross-disciplinary approaches. The paper focuses on the gnoseological issues of the complex and varied demonstrations of the provincialism in the local community.*

The paper particularly focuses on the provincial phenomenon formation; relations between the Centre and province (periphery), local and global factors of influence on provincial life, external and internal causes of the local community functioning; analysis of the provincial reflection phenomenon, the provincial mentality; studies typological features of the provincial culture. The article views localism as a socio-cultural phenomenon, which influence on the state-building (nation-building) process. The author also analyzes the political aspect of the provincialism. The study describes the provincialism in the context of the local community development and current problems investigation of regionalism. The author concludes that provincialism effects on the nation-building, the formation of national consciousness and national identity. The provincialism defines the existential meaning of the local community life, based on transcendental outlook. The provincialism keeps tradition and limits individual choice, forms skeptical attitude towards the external environment. The provincialism needs social integration and support the internal communication. The study demonstrates a need to form a new scientific direction «Philosophy of provincialism».

Keywords: culture, localism, nation-building, provincialism, province, region, regionalism, society, tradition.

УДК 1(111.84)

Скляр А. В.,

магістр філософії, аспірантка кафедри філософії
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара
(Дніпро, Україна), E-mail: anchiktigra@i.ua

ЛЮБОВ ЯК МОЖЛИВІСТЬ ПОДОЛАННЯ ЗЛА В ХРИСТІЯНСЬКОМУ РЕАЛІЗМІ С. Л. ФРАНКА

Анотація. *Розглянута проблема впливу любові на викоренення зла в контексті філософських поглядів С. Л. Франка. Показано, що на думку видатного православно-го мислителя, протилежністю зла є не добро, а любов. Наголошується, що згідно із С. Л. Франком, відповідальність за зло лежить саме на людині. Особливу увагу приділено тому факту, що християнський реалізм філософа виділяє діяльну любов як ключовий фактор боротьби зі злом.*

Ключові слова: любов, добро, зло, теодицея, християнство, православ'я, Бог, духовність.

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. З впевненістю можна констатувати, що проблема зла є однією з найактуальніших і важко вирішуваних упродовж багатьох століть. Феномен зла привертав увагу філософів всіх часів – починаючи з глибокої давнини і до теперішнього часу. Так, Ларс Свендсен свідчить, що тільки з 1960 по 1990 рр. було видано близько 4000 робіт, присвячених проблемі теодицеї [7, с. 11–12]. Проте варто підкреслити, що питання «Як запобігти злу?» є більш важливим, ніж питання «Що є зло і чому воно виникло?». Тому сучасні реалії українського суспільства як ніколи мотивують філософів працювати над пошуком вирішення проблеми запобігання злу.

Актуальність поглядів С. Л. Франка влучно підтверджується думкою Н. В. Мотрошилової про те, що коли ми розглядаємо ключові особливості філософської епохи того часу, «нас не покидає відчуття, ніби вони «змальовані» з ситуації сьогодення і говорять про проблеми, що переживаються нами сьогодні» [6, с. 265]. Дійсно, С. Л. Франк писав про те, що серце людини вболіває від усвідомлення панування зла в світі [13, с. 67]. Незважаючи на зміну часів, проблема вразливості людини перед силою зла залишається, як і раніше, актуальною. Людство досі не може прийти до розв'язання причин того, чому добро досі не може посісти свою панівну позицію в світосприйнятті і діях особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. У східно-православному філософському спадку існує багата, змістовна традиція (до якої, власне, належить і С. Л. Франк) щодо питань про походження, сутність та можливість подолання зла. Деякі думки провідних представників цієї традиції відносно зазначених питань цілком виправдано можна сприймати навіть у якості афоризмів. Так, В. С. Соловйов стверджував, що зло – це прояв певних дій людини, в його поняття включені всі негативні прояви характеру людини, будь то брехня або неподобство: «зло позначає страждання живих істот і порушення ними морального порядку» [8, с. 28]. Як вважав Л. П. Карсавін, зло – це нестача добра [4, с. 260]. На думку І. О. Ільїна, зло перебуває саме в душі людини і виявляє себе в ненависті, агресії, егоїзмі і пристрастях, воно є «пристрасне тяжіння до розбещеності», «духовний розпад особистості», відхід від Божественного [2, с. 327]. Зло постає в його концепції як протидуховна ворожнеча, а добро є одухотворена любов. С. М. Булгаков писав про те, що вседозволеність людини, її свобода породжує зло, а Є. М. Трубецькой підкреслював, що тільки «у ставленні до істоти вільної любов може виявити себе в усій своїй повноті» [9, с. 351]. Тому у самої людини завжди є можливість вибору діяти в напрямку зла або добра.

Сучасні зарубіжні та вітчизняні розвідки у галузі зазначеної проблематики можна оцінити як своєрідне продовження утвореної традиції. Зокрема, у книзі Л. Свендсена «Філософія зла» впроваджується думка, що проблему зла необхідно розв'язувати за допомогою аналізу відносин між людьми, а не виділяти зло як певну самостійну трансцендентну силу [7, с. 14]. Схожі міркування – занурені у різні теоретичні контексти – можна знайти у інших зарубіжних авторів: С. С. Аверінцева, А. А. Бистрова, Г. В. Валєєвої, С. Вейль, Я. Красицького та ін.

Слід надалі відзначити, що будь-який дослідник творчості С. Л. Франка так чи інакше торкається проблематики зла. Серед зарубіжних вчених-франкознавців можна, зокрема відзначити: В. В. Бичкова, П. П. Гайдено, Б. Галенслебена, О. Л. Доброхотова, П. Елена, В. К. Кантора, Н. В. Мотрошилову, В. Н. Поруса, ін.

Глибокий змістовний та методологічний доробок у сучасне франкознавство (із залученням, зокрема, питань відносно можливості подолання зла) внесли також і вітчизняні автори: Г. Є. Аляєв, Д. В. Арабаджи, В. А. Вершина, В. Ю. Даренський, О. М. Луценко, Н. Г. Мозгова, М. В. Несправа, Т. Д. Суходуб та ін.

Аналіз праць щодо зазначеної тематики дозволяє зробити висновок, що кількість робіт (і відповідно – отриманих теоретичних результатів), присвячених розв'язанню проблеми зменшення зла, значно поступається кількості досліджень, спрямованих на опис цього феномена. Практично не розглядається така властивість любові, як її протилежність злу. І зовсім нез'ясованим залишається питання про конкретний вплив любові на викоренення зла.

Метою статті є відстеження концептуальних вирішень щодо можливостей подолання зла за допомогою любові, якими вони постають в філософській спадщині С. Л. Франка.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням от-

риманих наукових результатів. Філософія релігійного гуманізму С. Л. Франка пронизана потужною силою впевненості в тому, що незважаючи на наявність зла у світі, людина може знаходити сили в любові, духовності, добрі, живій вірі, що йдуть із глибин душі. Занепадницькі настрої своєї епохи і зневіру людства в моральний категоричний імператив філософ висловив в роботі «Загибель кумирів», де він пише про те, що «ми вже не віримо в «добро» як абстрактну самодостатню основу, що несе свою святість і своє верховне панування над душами в самому собі і має виразність у деяких окремих нормах або вимогах, обов'язкових для людини» [10, с. 383]. С. Л. Франк не бачить раціонального вирішення проблеми теодицеї, оскільки він вважає, що розуміння зла неможливе, адже це тягне за собою спробу його обґрунтування: пояснення зла тотожне його виправданню, а це позбавлено будь-якого сенсу [11, с. 492]. Мислитель вважає, що зло необхідно усувати, зменшувати, відхиляти, а не пояснювати. А все це можливо реалізувати за допомогою наявності почуття любові у душі людини: зло «знищується тільки добром, благодатною силою любові» [13, с. 226]. Як тьма зникає, відколи її осяє світло, так і зло може бути поборене світлою силою любові. Тому любов виступає у С. Л. Франка у вигляді особливого метафізичного світла, що здатне перемогти темряву зла. Можливо, саме про любов було сказано у Біблії, що вона є «Світло істинне» (Ін.1:9), досконале. І оскільки зло постає у вигляді темряви, тому воно протиставлено непереможному світлу, втіленому у добрі, любові і істині [11, с. 492; 13, с. 26]. Слід підкреслити, що поняття любові ширше поняття добра, тому протилежністю зла є не добро, а саме любов. Любов включає у себе прояв доброго ставлення, проте добре ставлення не завжди включає у себе прояв любові, хоча вона завжди присутня у ньому у зародковому стані. Людина може ставитися до Іншого з добром, але якщо у цьому відношенні відсутня любов, то велика ймовірність того, що на перший план вийде егоїстичне почуття особистості, яке буде реалізовувати на практиці відоме прислів'я «Благими намірами вимощена дорога в пекло». Тому істинна любов завжди безумовна, вона не є засобом для самореалізації людини у добрі, вона проявляє справжнє добро у людині.

Незважаючи на занурення земного світу у «царство темряви», у людини є надія на порятунк, оскільки у глибині світу завжди сяє «Вічне, Немеркнуче Світло» [13, с. 14], яке темрява не в змозі погасити. Філософ вважає, що тим первинним світлом, що вперше освітло земну темряву, став Христос, який «вніс у світ вічне світло любові» [12, с. 91]. Він явив собою зразок тієї істинної любові, що змінює душу людини, Він ніс у собі її незгасиме сяйво і самою своєю особистістю уособив добре ставлення до Іншого, відкриваючи щирі любов до людей своїми вчинками і ставленням. На думку С. Л. Франка, не існує іншого способу подолання зла, крім як за допомогою любові. Добре світосприйняття людини, засноване на любові і співчутті, знищує зло, «любов і є єдина сила, яка дійсно перемагає зло» [11, с. 519], любов «відхиляє зло і бореться проти нього» [14, с. 647], зло є «відхід від єдиного справедливого шляху любові» [14, с. 653].

С. Л. Франк «звільняє» Бога від відповідальності за наявність зла. Вихідним пунктом виникнення зла у світі стає той хаос, що розташований між Богом і не-Богом. Той, хто має любов у своєму серці, неминує стає причетним до Бога (усвідомлює він це чи ні), а значить, він стає вільним від зла. Той, хто відчуває ненависть та агресію у своєму серці, знаходиться надто далеко від Бога, любові і «світла». С. Л. Франк пише про подвійність людської природи – як духовна істота людина має щось від Божого Духа, але їй також властивий недолік її тварної природи. Як писав Ф. М. Достоевський: «Тут диявол з Богом бореться, а поле битви – серця людей» [1, с. 137]; саме тому душа кожної людини, наголошує С. Л. Франк, «є поле битви цих великих, всеосяжних засад «світла» та «темряви» [13, с. 209–210]. На його думку, якби людина не була б підвладна гріху, «то її вільні потяги були б мимовільним вираженням любові як сутності Бога» [13, с. 309]. В

цілому, слід зазначити, що поняття гріха вже у собі самому виявляє відсутність любові. Гріховність – це відхід від стану любові. Перебуваючи у стані справжньої любові, людина не може чинити гріховні вчинки. Гріх, як спричинення зла, може реалізовуватися людиною через відсутність у неї любові до Іншого або ж через надмірну любов до самої себе, тобто через егоїзм. У гріху перебуває моральне зло [5, с. 134], яке надалі призводить до фізичного зла.

Коли С. Л. Франк бере за основу декілька висловлювань з Біблії («Бог є світло, і немає у Ньому ніякої темряви» (1Ін.1:5), «розверзає темні прірви та виводить темряву до світла» (Іов.1:22), «у Тобі джерело життя; у світлі Твоєму ми бачимо світло» (Пс.35:10)), то він описує «світло» як особливу внутрішню метафізичну якість, властиву Богу: «світло самого Бога <...> і тому початок верховний та всемогутній» [13, с. 23]. Філософ вважає, що внутрішнє буття християнина, як буття-в-Богові, несе у собі цей образ світла, енергії, спрямованої з його внутрішнього стану душі у світ зовнішній. Тому людина покликана випромінювати у зовнішній світ благодатні сили любові: «справжнє ім'я цієї енергії є – любов. «Бог є любов», і тому буття в Богові є буття, що наскрізь пронизане і просочене благодатною силою божественної любові» [13, с. 267]. Метафізичний світ, який перемагає темряву, є певним вираженням сутності Бога, ім'я якому – любов: «любов за самою своєю сутністю є дієва енергія» [13, с. 267]. Це «метафізично всемогутнє і переможнє» світло бореться з темрявою, «освітлює» кожну людину і є виявленням самого Бога [13, с. 24], воно відбиваючись світить «в первісній глибині будь-якої людської душі» [13, с. 330]. Тому любов, що наповнює серце людини, є засобом переживання деякого сакрального світу, стає особливою якістю трансцендентного. Це метафізичне світло, як особлива властивість Бога, Його благодать, може бути розглянуто як втілення любові і співчуття, як любов-агапе, любов до ближнього, любов, заснована на доброму ставленні, як протиставлення злу і егоїзму. Отже, саме любов і здатна подолати зло, вона являє собою світло, Дух Божий, розкриття особистого самобуття людини. Шлях самовідданої любові є, на думку С. Л. Франка, «єдиним правильним і плідним шляхом боротьби зі злом і перемоги над злом. Так як зло є відособлення, роз'єднаність, ворожість, то його можна справді подолати тільки протилежністю – любов'ю, як вогонь можна загасити лише водою, і темряву розсіяти – тільки світлом; і найсильніша та чиста любов є любов самовіддана» [14, с. 673-674]. Отже, в людині від початку закладена можливість виявлення в своїй душі прояву Духа Божого, втіленого в почутті любові, і тільки від людини залежить, чи буде вона слідувати цьому «Світлу».

Головною причиною зла мислитель бачить «нестачу дієвої любові до ближніх або турботи про них» [13, с. 222]. Коли С. Л. Франк пише про те, що кожна людина несе відповідальність за загальне світове зло, то він наводить приклад чуйних любовних відносин, в яких, навіть якщо і стався конфлікт, навіть якщо і провина лежить на іншому, людина все одно задається питанням про те, «який її недогляд був джерелом того зла, що закралося в душу іншого» [13, с. 221-222]. Така аналогія наводиться філософом як приклад того, що людина зобов'язана взяти на себе відповідальність за існування зла і «тьми» в світі. Отже, усвідомлення особистої відповідальності людини за світове зло вже є кроком до прояву істинної любові до ближнього [13, с. 270]. Це усвідомлення наявності зла як наслідку втрати любові актуалізує заклик до кожної людини взяти на себе відповідальність за відсутність любові і співчуття у своїй власній душі: «бо всяке таке зло або лихо вона усвідомлює як підсумок свого упущення у виконанні обов'язку любові» [13, с. 222], адже у випадку невиконання будь-яка людина зобов'язана нести свою особисту відповідальність за страждання і зло в навколишній реальності. «Обов'язок любові» стає у С. Л. Франка не тільки приписом моралі, він повинен бути присутнім в людині як усвідомлення причетності до загальної внутрішньої єдності людства. Він вважає, що людині необхідно щиро й безкорисливо люби-

ти ближнього, проявляти милосердя, ніколи не мстити і не піддаватися руйнівальному почуттю ненависті, сутність якої полягає у відповіді злом на зло [14, с. 676]. Мислитель закликає приймати з терпінням всі кривди і образи зовнішнього світу, оскільки такий досвід надає корисний здобуток для духовного життя людини. Таким чином, любов у філософа включає в себе сумирність і милосердя. Замість звичної реакції людини відповідати злом на зло, С. Л. Франк наголошує, що необхідно робити прямо протилежне – «відповідати на зло добром – любов'ю» [14, с. 678].

Отже, любов С. Л. Франк ототожнює з добром, спрямованим на викорінювання зла в світі. Добро виступає як прагнення до благодаті, як відчуття наповненості Божим духом і любов'ю. Власне ці вищі сили благодаті і здатні звільнити світ від зла і спрямовувати особистість до добродішних вчинків. Людина покликана нести ці сили в собі, «спонукаючи своєю любов'ю іншу людину відкрити себе їм і дати їм можливість діяти в ній» [15, с. 152]. Завдання моральної установки християнства – це «вилиття в світ благодатної сили любові, тобто внесення добра в людські душі і, тим самим, в безпосередні особисті стосунки між людьми» [13, с. 385], тому християнська любов спрямована на «моральне зміцнення конкретної людини» [13, с. 339], це любов, яка спрямована на благо ближнього, турботу про нього. З точки зору С. Л. Франка саме така діяльна любов і є істинною, є тією, що удосконалює. Любов, як внутрішній стан душі, повинна, наче сяйво світла, випромінювати себе зовні, бути активною; в цьому і полягає її головна сутність [13, с. 268]. Головне завдання любові ґрунтується на дієслові «віддавати». Тому любов у філософському світосприйнятті С. Л. Франка діяльна, активна, спрямована на перетворення навколишньої реальності. Філософ прагнув до обґрунтування поняття універсальної, всеохоплюючої любові, любові «як загальної життєвої настанови» [14, с. 649]. На основі цього поняття він намагався побудувати свій християнський реалізм, яким визначається такий спосіб життя людини, що сприяє проникненню в світ «зверхмирної благодатної сили» [13, с. 324]. Християнський реалізм С. Л. Франка займає одну з провідних позицій в складі його філософії вседності. Як зазначає В. К. Кантор, християнський реалізм і є істинна любов [3, с. 312]. Основний зміст християнського реалізму С. Л. Франка – це віра в абсолютну цінність любові, вибір такої поведінки і таких дій людини, які засновані на доброму та люблячому відношенні до кожного, спрямовані на перебудову навколишнього середовища. Філософія релігійного гуманізму С. Л. Франка наповнена моральним прагненням до чистоти серця, вибору тих життєвих стежок, які виводять особистість з Царства Темряви до Царства Світла. Важливим є те, що любов бачиться С. Л. Франком насамперед як дієва, діяльна любов, як моральна активність. Якщо згадати слова старця Зосими з діалогу з маловірною дамою в «Братах Карамазових», то можна виявити в них яскравий опис змісту такої любові: «Намагайтеся любити ваших ближніх діяльно і невпинно. У міру того як будете зростати в любові, будете переконуватися і в бутті Бога, і в безсмерті душі вашої. Якщо ж дійдете до повного самозречення в любові до ближнього, тоді вже без сумніву повірите. <...> Любов же діяльна – це праця і витримка, а для інших так мабуть і ціла наука» [1, с. 72–73; 75]. Тобто, щира любов до ближнього і любов діяльна призводять до віри, до переконання в існуванні Бога. Така любов завжди вимагає дбайливості з боку людини, вона спрямована на прояв доброго ставлення до оточення, це любов-емпатія, співпереживання. Вона «розчиняє холод душі», наповнює її теплим почуттям присутності Бога поруч, який і спрямовує людину за допомогою любові до здійснення моральних вчинків. Наприклад до того, щоб вона цінувала і поважала індивідуальність свого ближнього, допомагала йому.

Мислитель вважає, що неможливо перемогти зло насильством і примушуванням. Тому основою християнського реалізму С. Л. Франка виступає одухотворена, діяльна любов як прояв доброти до ближнього. Християнський реалізм не

допускає байдужості до зла, фарисейської позиції або ж егоїстичного, «поверхневого» ставлення до ближніх. Він спрямований насамперед на вдосконалення життя, на встановлення теплих, довірчих відносин між людьми. Людина наділяється відповідальністю за те, щоб зверхмирна благодатна сила активно проникала в земний світ, тому їй необхідно проявляти милосердя і працювати над викорінюванням зла насамперед у своїй власній душі.

Важливо, що християнський реалізм С. Л. Франка включає в себе активний прояв «політики любові» в навколишньому світі. Цей термін був запроваджений філософом в роботі «Світло в темряві». Відкидаючи деструктивність політики ненависті і непродуктивність мрійливої любові, він пише, що необхідно «визначати свої дії розрахунком їх максимальної конкретної плідотворності, врахуванням найкращого практичного здійснення завіту любові» [13, с. 271]. На його думку, справжня політика є та, що надихається любов'ю, спрямована на благо інших, а дієва любов є та, що надихає на «політику», тобто на певні правильні дії [13, с. 271]. Так, в благодатній силі любові людина постає як провідник Бога, адже отримує від Нього безпосередній досвід любові для зцілення світу. У «політиці любові» любов сама виступає мотивом для праведних дій і порятунку ближнього [13, с. 272]. У першому випадку любов протікає в людині як заповідь Бога, виходить з глибин її душі, у другому – вона бере свій початок від рішення розуму, виходить від наміру людини як внутрішній моральний закон. Тому моральне вдосконалення світу філософ бачить у проникненні «благодатної сили любові, через людську активність, до загального складу людського життя» [13, с. 398].

Отже, філософ виводить дві форми прояву єдиного початку любові: він розрізняє внутрішню благодать любові як сутнісне «випромінювання благодатної сили любові», і осмислену «політику любові» як вимогу совісті, систему розумних, задуманих дій, що керуються любов'ю [13, с. 268–270]. Перша форма любові містить божественний аспект, вона виходить із Абсолюту і її сутність просякнута сакральним, її духовна складова утворюється з певної субстанції, яка властива і Богу, і людині, одночасно присутня в обох і об'єднує їх. Друга форма любові спрямована на активний прояв в світі особливих дій людини, що складаються з гуманного і доброго ставлення до оточення. Проте, ці дві різнорідні форми активної дії прояву любові утворюють єдність. Таким чином, буття людини в Богові, на думку С. Л. Франка, вимагає, щоб любов не тільки виливалася з душі людини на ближніх і навколишнє життя, тим самим висвітлюючи і об'єднуючи все у собі, але й спонукала до певних дій, які могли б нести виражену користь.

Тому справжня любов, на думку філософа, повинна включати в себе турботу про Іншого, конкретну допомогу йому, спрямовану на задоволення його потреб. Любов – це «благовоління», тобто «безкорислива зацікавленість в благові ближнього» [13, с. 286]. Тому в роботах С. Л. Франка любов переважно розглядається в контексті любові-агапе, любові-charite (милосердя), яка відрізняється від потягу, стихійного почуття, «від усякої чисто плотської або душевної прихильності або симпатії до людини – філії» [13, с. 284–285]. Філософ розуміє любов-агапе як любов, що віддає, піклується, допомагає, розкриває індивідуальність кожного. Це добросердна, дієва любов. Мислитель вважає, що в цьому світі немає нічого такого, що могло б перешкодити можливості прояву любові, перетнути ймовірність її виникнення, тому християнин повинен ставитися до всіх людей з любов'ю, вона тільки й може бути його єдиним почуттям до цього світу і людства [13, с. 268]. Тому зло можна здолати тільки завдяки усвідомленню міцного зв'язку любові в досвіді всеєдності, в якому людина свідомо вибере шлях самопожертви на благо Іншого. Отже, феномен зла розглядається С. Л. Франком не як певне умовне трансцендентне явище, а як те, що виникає у відносинах людей (саме такий підхід підтримує – про що вже згадувалось – Л. Свендсен). Саме людина несе відповідальність за зло, котре панує в світі: «Усвідомлюючи всеєдність буття, яке

укорінене в Богові, ми ясно бачимо свою відповідальність за зло, що панує в ньому, і так само ясно розуміємо неможливість нашого спасіння без загального порятунку» [10, с. 422].

Невіра в силу і успішність любові бачиться С. Л. Франком як ознака гріховної слабкості людської природи. На його думку, немає кінця для такої сили любові, що діє, зцілює і рятує, тому головне вдосконалення людини складається «в максимальному розвитку і напруженні основоположної християнської енергії – любові» [13, с. 322–323]. Він пише, що «ми повинні і можемо любити ближнього в християнському розумінні цього поняття (агапе) абсолютно незалежно від того, чи «подобається» він нам, чи можемо ми «любити» його в порядку чисто людського суб'єктивно-емоційного тяжіння (філія)» [13, с. 285–286]. Любов описується філософом як «відкритість душі для сприйняття святості абсолютної цінності «ближнього» – будь-якої людської душі, як такої» [13, с. 286]. Тому любов – це «безпосереднє сприйняття абсолютної цінності любимого <...> щастя служіння іншому» [14, с. 635–636]. Тому у людини повинно бути два основних головних завдання її життя: внутрішнє самовдосконалення і активна любовна допомога ближньому [13, с. 340].

Таким чином, С. Л. Франк ставить за мету вдосконалення внутрішнього духовного буття людини шляхом розвитку в неї діяльної сили любові: «заповідь вдосконалення збігається з заповіддю розвитку у собі благодатних сил любові» [13, с. 338]. Тому заповідь «будьте досконалі, як досконалий Отець ваш Небесний» (Мф.5:48) може бути розглянута нами в контексті її розуміння через любов, тобто будьте наповнені любов'ю як Бог, вдосконалюйте в собі сйиво безумовної любові. Ця настанова складається з двох головних заповідей любові: «Люби Господа, Бога твого, всім твоїм серцем» і «Люби свого ближнього, як самого себе» (Мф.22:37–39). Виконання цих двох наказів веде людину до досконалості небесної. Дві ці заповіді (про любов до Бога і любов до ближнього) виступають у С. Л. Франка головними категоріями осмислення, оживлення, зміцнення і збагачення людського життя. Поєднуючи їх в одну, філософ спонукає людину уподібнитися Богу «як досконалему джерелу любові і життя» [10, с. 417]. Сила енергії любові тожджна випромінюванню зовні духу Абсолюту, вона виражається «у моральній активності, в любовній діяльності на благо ближнього, в зв'язі добра в світ. Моральна активність в світі, цей загальний імператив заповіді любові, збігається, таким чином, з завданням вдосконалення світу» [13, с. 338]. Силою, спрямованою на протистояння злу, має виступити «християнське буття, з якого необхідно витікає любов до ближнього» [13, с. 244]. Однак на відміну від моральних розпоряджень, що накладають закон ззовні, християнство формує саме внутрішній лад духовного буття [13, с. 249], де людина саме і може використати початки зародження зла.

Висновок з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Як можна примирити існування зла в світі з всемогутністю Бога? Перш за все, слід розуміти, що відповідальність за зло лежить на самій людині, адже своїми вчинками вона сама творить зло і сприяє зануренню цього світу в царство п'їтьми. Любов, як метафізичний стан душі, що бере свій початок з області трансцендентного, є тим «подарунком», яким Бог наділив своє творіння. Адже саме завдяки їй людина може робити вибір на користь добра і добрих дій. Ми можемо з очевидністю визнати той факт, що неможливо повністю позбутися від панування зла в світі, але, тим не менш, існує можливість значного покращання навколишнього середовища силою любові. Людству необхідна не глобальна загальна боротьба зі злом, важливими стають ті почуття любові і доброти, які привносять в цей світ кожна конкретна людина. Це і буде те сяюче світло, яке не зможе огорнути тьма (Ін.1:5). Отже, всі зусилля людей мають бути спрямовані на підтримання цього світла, яке уособлює собою примноження любові в навколишньому світі.

Тому діяльна любов С. Л. Франка виступає засобом зменшення зла. Вона містить в собі не тільки свідому «підтримку світла своєї душі» і тепле почуття любові, що виходить із неї, а й реалізацію конкретних моральних дій, в основі яких лежить любов до ближнього. Така любов сприяє зародженню в людині турботи, добросердя, вона покликана викорінювати зло з внутрішнього стану особистості.

Подальший розвиток дослідження має проявитися в пошуку відповіді на питання: «Що саме змушує людину обирати зло, а не любов?»; важливо дослідити умови того особистісного вибору, якими керується людина, коли «сприймає» волю до вчинку як наслідок егоїзму і гордині, а не як наслідок безкорисливості і любові.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Достоевский Ф. М. Братья Карамазовы. – М.: Эксмо, 2015. – 928 с.
2. Ильин И. А. О сопротивлении злу силою. – М.: Айрис-Пресс, 2007. – 574 с.
3. Кантор В. К. Принцип «христианского реализма», или Против утопического своеволія («Свет во тьме» – духовное завещание С. Л. Франка) // Семен Людвигович Франк / под ред. В. Н. Поруса. – М.: РОССПЭН, 2012. – С. 287–314.
4. Карсавин Л. П. Малые сочинения. – СПб: Алетейя, 1994. – 532 с.
5. Лейбниц Г. В. Сочинения: в 4 т. – М.: Мысль, 1989. – Т. 4. – 556 с.
6. Мотрошилова Н. В. Третья часть трилогии С. Л. Франка «Духовные основы общества», ее исторические предпосылки и главные идеи // Семен Людвигович Франк / под ред. В. Н. Поруса. – М.: РОССПЭН, 2012. – С. 264–286.
7. Свендсен Л. Философия зла. – М.: Прогресс-Традиция, 2008. – 352 с.
8. Соловьев В. С. Оправдание добра: Нравственная философия. – М.: Республика, 1996. – 479 с.
9. Трубецкой Е. Н. Смысл жизни. – М.: Институт русской цивилизации, 2011. – 656 с.
10. Франк С. Л. Крушение кумиров // Франк С. Л. Реальность и человек. – Минск: Белорусская Православная Церковь, 2009. – С. 341–426.
11. Франк С. Л. Непостижимое // Франк С. Л. Человек и Бог. – Минск: Белорусская Православная Церковь, 2010. – С. 77–524.
12. Франк С. Л. О невозможности философии // Франк С. Л. Русское мировоззрение. – СПб.: Наука, 1996. – (Слово о сущем). – С. 88–95.
13. Франк С. Л. Свет во тьме. Опыт христианской этики и социальной философии // Франк С. Л. Свет во тьме. – Минск: Издательство Белорусского Экзархата, 2011. – С. 3–414.
14. Франк С. Л. С нами Бог. Три размышления // Франк С. Л. Свет во тьме. – Минск: Издательство Белорусского Экзархата, 2011. – С. 415–827.
15. Элен П. Семен Л. Франк: Философ христианского гуманизма. – М.: Идея-Пресс, 2012. – 304 с.

REFERENCES:

1. Dostoevskiy F. M. Brat'ya Karamazovy [The Brothers Karamazov]. – М.: Eksmo, 2015. – 928 s.
2. Il'in I. A. O soprotivlenii zlu siloyu [On resistance to evil by force]. – М.: Ayris-Press, 2007. – 574 s.
3. Kantor V. K. Printsip «khristianskogo realizma», ili Protiv utopicheskogo svoevoliya («Svet vo t'me» – dukhovnoe zaveshchanie S. L. Franka) [The principle of «Christian realism», or Against utopian self-will («The light in the darkness» – is the spiritual testament of S. L. Frank)] // Semen Lyudvigovich Frank / pod red. V. N. Porusa. – М.: ROSSPEN, 2012. – S. 287–314.
4. Karsavin L. P. Malye sochineniya [Small works].. – SPb: Aleteyya, 1994. – 532 s.
5. Leybnits G. V. Sochineniya: v 4 t. [Works: in 4 v.]. – М.: Mysl', 1989. – T. 4. – 556 s.
6. Motroshilova N. V. Tret'ya chast' trilogii S. L. Franka «Dukhovnye osnovy obshchestva», ee istoricheskie predposylki i glavnye idei [The third part of the trilogy of S. L. Frank «The spiritual foundations of society», its historical premises and main ideas] // Semen Lyudvigovich Frank / pod red. V. N. Porusa. – М.: ROSSPEN, 2012. – S. 264–286.
7. Svendsen L. Filosofiya zla [The philosophy of evil]. – М.: Progress-Traditsiya, 2008. – 352 s.
8. Solov'ev V. S. Opravdanie dobra: Nravstvennaya filosofiya [The justification of the good: An essay on moral philosophy]. – М.: Respublika, 1996. – 479 s.
9. Trubetskoy E. N. Smysl zhizni [The meaning of life]. – М.: Institut russkoy tsivilizatsii,

2011. – 656 s.

10. Frank S. L. Krushenie kumirov [The downfall of idols] // Frank S. L. Real'nost' i chelovek. – Minsk: Belorusskaya Pravoslavnyaya Tserkov', 2009. – S. 341–426.

11. Frank S. L. Nepostizhimoe [The unknowable]. // Frank S. L. Chelovek i Bog. – Minsk: Belorusskaya Pravoslavnyaya Tserkov', 2010. – S. 77–524.

12. Frank S. L. O nevozmozhnosti filosofii [On the impossibility of philosophy] // Frank S. L. Russkoe mirovozzrenie. – SPb.: Nauka, 1996. – (Slovo o sushchem). – S. 88–95.

13. Frank S. L. Svet vo t'me. Opyt khristianskoy etiki i sotsial'noy filosofii [The light in the darkness. The experience of Christian ethics and social philosophy] // Frank S. L. Svet vo t'me. – Minsk: Izdatel'stvo Belorusskogo Ekzarkhata, 2011. – S. 3–414.

14. Frank S. L. S nami Bog. Tri razmyshleniya [God with us. Three meditations] // Frank S. L. Svet vo t'me. – Minsk: Izdatel'stvo Belorusskogo Ekzarkhata, 2011. – S. 415–827.

15. Elen P. Semen L. Frank: Filosof khristianskogo gumanizma [Semen L. Frank: Philosopher of Christian humanism]. – M.: Ideya-Press, 2012. – 304 s.

Скляр А. В., магистр философии, аспирантка кафедры философии Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара (Днепр, Украина), E-mail: anchiktigra@i.ua

Любовь как возможность преодоления зла в христианском реализме С. Л. Франка.

Аннотация. Рассмотрена проблема влияния любви на искоренение зла в контексте философских воззрений С. Л. Франка. Показано, что с точки зрения известного православного мыслителя, противоположностью зла является не добро, а любовь. Подчеркивается, что согласно мнению С. Л. Франка, ответственность за зло лежит именно на человеке. Особенное внимание уделено тому факту, что христианский реализм философа выделяет деятельную любовь как ключевой фактор борьбы со злом.

Ключевые слова: любовь, добро, зло, теодицея, христианство, православие, Бог, духовность.

Skliar A.V., Magister of philosophy, postgraduate student of the Department of Philosophy, Oles Honchar Dnipro National University (Dnipro, Ukraine), E-mail: anchiktigra@i.ua

Love as the possibility for overcoming of evil in the Christian realism of S. L. Frank.

Abstract: The purpose of this study is to explore the conceptual solutions of the possibility of overcoming evil with the help of love, as they appear in the philosophical heritage of S. L. Frank. The concepts of «Christian realism» and «politics of love» is studied. The article presents the research of active, spiritual, inspired love as a moral activity. The main type of love which was discriminated by S. L. Frank was discussed. Love in the philosophical world view of the thinker is aimed for the transformation of the surrounding reality; it acts as a special metaphysical light that can conquer the darkness of evil. It was concluded that love is the feeling of emotional experience of the certain sacred world; love is the special quality of transcendental. Love can be seen as a property of God, as His grace, as a metaphysical light, which includes charity and compassion. Love-agape (or love for one's neighbor, which is based on a good relationship) is the opposite of evil and selfishness. It was found that only this kind of love can overcome evil, because it contains the Spirit of God, which reveals the personal existence of man. A detailed analysis of the love between person and God has been carried out.

The article shows that the responsibility for evil lies only on the person himself, because he does evil by his actions and promotes the immersion of this world into the «kingdom of darkness». Love, as a metaphysical state of soul, originates from the field of transcendental. Thanks to it, a person can make a choice in favor of good and good actions. We recognize that it is impossible to get rid of world evil completely, but we are able to improve the world through the power of love. It is essential that the concept of love is broader than the concept of good, so the opposite of evil is not good, but love. Exploring the works of S. L. Frank, we can say that for him the reason of evil is the lack of love to the Other. Consequently, the problem of evil is the result of love's deprivation and it actualizes the exhortation to each person to take responsibility for the lack of love and compassion in one's own soul. According to the philosophy of S. L. Frank, only active love is a way of reducing evil. It has the implementation of specific actions, which are based on the love for one's neighbour. Thus, this kind of love is born in man a sense of caring, kindhearted; it is designed to eradicate evil from the inner state of the person.

Keywords: love, good, evil, theodicy, Christianity, Orthodoxy, God, spirituality.